

Szakolczay Lajos

A modern én-kép mint katedrális

A nyolcvanéves Bartusz György köszöntése

Bartusz György, képzőművészként ötven éve a pályán, az idő célkeresztjében áll. A modern világ, a XX. és XXI. század *akrobatái* lőnek rá – elhalmozzák élménnyel, idegrendszerét tonnákkal terhelik. Mindezt miért? Hogy védekezzék. Festményben, grafikában, szoborban, különféle installációkban mutassa meg – az inspiráció egyetemes –, hogy milyen az *ellenerő*, ha az Isten tehetséggel áldotta meg az alkotót. Ha van szava – szoborban egyidejűleg suttogó és csőrömpölő szava – a világ kihívásaira. Bartusznak, a nyughatatlan elmének, volt. Nem is akármilyen.

A Teremtő anyagszeretettel, képzelőerővel, formakészséggel, virtuozitással áldotta meg. S mindezt valaminő bölcs, a természetre aggatott, de a kultúrkinccset is magában foglaló filozófia szegélyezi. Ha szembemegyünk a kassai Szent Erzsébet dómhoz vezető Erzsébet utcán fölállított egész alakos szobrával, amely a „tengerjárású”, imbolygó színes egyéniséget, *Jakoby Gyulát* formázza, előttünk a lélekben rejtő humor is. Negyven-egynehány évvel ezelőtt magam is többször ültem a zseniális kassai festő (ismeri-e valaki nálunk a nevet?) adomával és kesernyés vagabund „kivagyisággal” világított szobájában, és fürdőzhettem abban a *világmegváltó* mosolyban, amely a csúfondárosságból költészetet teremtő piktort jellemezte.

Bartusz, a szobrász, a képzőművészet professzora, ezt a nyüzsgő szellemet jelenítette meg anyagban. Bravúrral. Ez az arc nem kéméni, nem pozsonyi, nem kassai, hanem *bartuczi*. Hagyományhoz való kötődés van benne, és nem kicsi alázat. A felvidéki (szlovákiai) magyar képzőművészet ezekből a rejtett kincsekből (is) építkezik. Avval, hogy *emlékszik* önmagára, talán megkönnyíti az egyetemes magyar képzőművészetbe való betagozódását is.

Irányzatoktól, alkotásmódoktól függetlenül.

Az életművel kapcsolatban a szakma konkretizmusról, kinematizmusról, minimal artról, reduktivizmusról, az absztrakció megannyi életes változatáról, vagyis Bartucz „expresszivitás iránti érzékenységről” beszél – Istenem, mennyi *magasba szökő* várárkot kellett a művésznek átugrania, hogy csak *önmaga* legyen! –, mintha eme tengernyi fogalom valamit is megérezkítene abból a hatalmas szoborarzenálból, amely a földet, a partot, a természetet, az égig magasodó teret *belakta*, elevenné tette.

Pedig Bartucz György mást se akart, mint a kampókkal összeácsolts geren-

dákból (*Konstrukció* – 1962), a talált tárgyként megdicsőülő öntöttvas-darabokból (*A Hernádnál* – 1965), a *Térbeli rétegződést* (1968) mutató finom falapokból, a lombos fák közül is az égre tekintő acéltraverzekből (*Nagy Göncöl csillagkép* – 1968) és a hármasság jegyében tündöklő alumíniumgólemekből (*Téridő-szobrok* – 1975–78) katedrális építeni. Modern *énképet*. Amelyben a harang megannyi kondulása emlékeztethet a nemzedékek értékharcára, az irányzatok közötti tusakodásra, az anyag – a formában leledző virtuóz szellem – megannyi kalandjára, ám végül is az önkifejezői bátorság legfőbb jellemzője.

A prágai mesteriskola igazán a kelet-szlovákiai Kassán kamatozódott. Avval, hogy a művész fokról fokra bővítette kifejezőarzenálját: festészeti, szobrászati, akcióművészeti eszköztárát – hallod-e a csendet a vasbokorban és a finom rétegződésű papírreliefekben? –, művészete univerzálissá vált. A legvirtuózabb pillanataiban is – gondoljunk csak a kalligrafikus absztraktként értékelhető *Másodperces festményre* – ember és világ kapcsolatát bogyozza. Az ég bocsásson sugarat nyolcvan évére, hogy még sokáig élvezhessük alkotó szellemét!

Ködöböcz Gábor

Földre néző szem, égre néző lélek

Gárdonyi Géza születésének 150. évfordulójára

Gyémántesze és aranyzíve volt, ezért is válhatott már életében legendává. Minden idegszálával arra kereste a választ, hogy miként lehetnénk őszintén boldogok. Írásaiból sugallatos erővel árad az életmű aranyfedezetét adó művészi, emberi hitvallás: ne akarj fontos lenni, csak szeress, és fontos leszel.

Gárdonyi Géza az értékteremtő magány áldott emlékü klasszikusai között az egyik legbölcsebb, legbátrabb és legmagyarabb szerző. Művészi, emberi formátumban csak a legnagyobbakkal mérhető alakja mindmáig a tisztesség, a tartás, a tisztaság példája, a hit, a hűség és a helyállás etalonja. „Nem születhet mindenki egrinek, de mindenki kivívhatja az egri nevet” – üzeni egyik közismert szállóigéjével Gárdonyi Géza. Ha az író szellemében értjük a mondást, akkor bizony a mi kis maradék várunkat a korábbinál jóval nagyobb éberséggel és eltökéltséggel kell védenünk. Olyasféle elszántsággal és éberséggel, ahogyan azt Eger csillagai tették 461 évvel ezelőtt. Hogy példaadó eleinket követni tudjuk, a hírlapíró Gárdonyi kőbe véshető szentenciáját is meg kell szívlelnünk: „Ne a politikából csináljatok hazafiságot, hanem a hazafiságból politikát!”

Amikor Nagy Terézia 1863. augusztus 3-án Agárdpusztán világra hozta Ziegler Géza nevű gyermekét, nemigen sejthette, hogy az apai ágon stájer felmenőkkel bíró másodszülöttje lesz majd a magyar széppróza egyik legnagyobb mestere. Még kevésbé gondolhatta azt, hogy az *Egri csillagok*, *A láthatatlan ember* és az *Isten rabjai* szerzőjeként elhíresült, 1922. október 30-án elhunyt fiát neki kell majd eltemetnie. A halál döbbenetében és anyai fájdalomában aligha hihette, hogy Isten vigasztaló kegyelme a családjának érkező táviratok egyikében, a talán legváratlanabb és legmeghatóbb részvétnyilvánításban imígyen ölt testet: „Gárdonyi Géza elhunya súlyosan érintett minket. Engedjék meg, hogy fájdalmukban osztozzunk. Nemzetem nevében is legőszintébb részvétemet tolmácsolom. Djemal Eddin török konzul, Nadir és Djelal titkárok”.

Gárdonyi Gézát gazdag talentummal és magányra hajló természettel áldotta meg a Fennvaló. *A falu visszhangja* című versének utolsó strófája önportrének is kiváló: „Magános fa a pusztában álldogál. / Leveléről sűrű harmat hulldogál. / Bánatommal úgy állok a világba, mint az a fa a kietlen pusztába. // – Magános fa, mondd mi történt teveled: / miért olyan harmatos a leveled? / – Azért olyan harmatos a levelem: / nem tudom én, mi a boldog szerelem!” Az *Emlékkönyvbe* című vers mintha ikerdarabja lenne az előzőnek: „Másnak a boldogság: / virágos valóság. / Az én boldogságom: / le-leszálló madár, / tovatűnő álom.”

Gárdonyi keresetlen szépséget, kontemplatív nyugalmat sugárzó, fokozottan termé-

szet- és valóságközeli verseit olvasva azt a bensőséges otthonosságot élhetjük újra, ami a szülői ház fészekmelegével és az anyanyelv lebirhatatlan varázsával mutat megfelelést. Az „egri remete” lírai remeklései (*A bogár; Éjjel a Tiszán; Március; Ének a Holdhoz; Éjjel a mezőn; Szeptember*) nemcsak Kosztolányi Dezső és Juhász Gyula fölöttébb elismerő véleményét támasztják alá, de a próza- és drámaíró Gárdonyihoz, *A kék pille; Az én falum; az Ábel és Eszter; Az öreg tekintetes; A bor; az Annuska* szerzőjéhez is közelebb vihetnek bennünket.

Gárdonyi Géza rendkívül sokoldalú egyéniség volt. Az írói hivatás mellett szívesen rajzolt, festett, fényképezett. Gyakran játszott hegedűjén, Dankó Pista cigányprímásnak dalszöveget is írt. A legfőbb szenvedélyének tekintett pipázás közben pedig különleges éberséggel, éles szemmel és filozófus elmével reflektált a külső és belső világ történéseire.

Világképét, művészi, emberi habitusát legközvetlenebbül *Titkosnaplójából*, illetve a fiainak ajánlott *Füveskönyvéből* ismerhetjük meg. Gárdonyi szentenciózan szemlélődő természetének igazi gyöngyszemei olvashatók ezekben a könyvekben. Lényeglátó pontosság, csillámló játékosság, elegáns szellemesség, spirituális mélység és magasság találkozik az író szívet-lelket gyönyörködtető aforizmáiban. Íme, néhány különösen emlékezetes és épülésünkre szolgáló mondás: „Csak az az óra a miénk, amelyikben jól érezzük magunkat, a többi az ördögé”; „A könyvre adott pénz látszólag eldobott pénz. Mint a vetőmag”; „A házasság bizonyára szentség, de a papírost az ördög gyártja hozzá”; „A virágot a napfény fejleszti ki, az emberi lelket a szeretet”; „A rossz asszony lány korában: vipera üvegben. Esküvő után: vipera szabadon”; „A házasság többnyire azért szerencsétlen, mert a nő elfelejti, hogy angyal. A férfi pedig még azt is elfelejti róla, hogy nő”; „Semmiféle bünt nem büntet annyira az Isten, mint azt, amelyet az ember a saját szíve ellen követ el”; „Az író hatalma nem abban rejlik, amit mond, hanem amit az olvasó fantáziájával mondat: ahogy az olvasó fantáziáját működteti”; „A boldogság egyik neme: a jól végzett munka látása, a siker érzése. A munka mutatja meg, mi az értéke az embernek”.

Miközben a „foghatatlan, véghetetlen irgalmasságú Isten” az író műveiben folyamatosan jelen van, gondviselésszerű mozzanatokat Gárdonyi életében is bőséggel találunk. Ezek közül emelek ki néhányat: 1. Lapindítás huszonhárom évesen Győrött. Példátlan sikertörténet, hogy *A Tanítóbarát* című lapra néhány hónap alatt 25 000 tanító fizet elő. Az újságban megjelent fohászt, a *Tanítók miatyánkját* csak egy Gárdonyi-formátumú néptanító vethette papírra. A kiválasztottság és az elhivatottság nyilvánvaló jele, hogy Gárdonyi először tanító, utána a tanítók újságírója, majd a *Lámpás* című regény írója lesz.

2. A millennium évében tisztelgés Petőfi segesvári sírjánál. Felemelő, sőt torokszorító még elképzelni is: ott áll született Ziegler Géza született Petrovics Sándor emlékkeresztjénél, és könnyeivel küszködve veti papírra a *Zarándoklás* című riport legragyogóbb,

leginkább szívem szerint való mondatát: „Ő a mi nagy költőnk, a mi fényességünk, a mi ezer-évünknek legszebb csillaga”. 3. 1897-ben új és végleges otthonra talál Egerben, a vár fölötti Hóhérdombon. A hátralévő 25 év a magányé, az alkotásé, a kiteljesedésé. 4. A nyugalmas egri dolgozószobájában születik meg az életmű hármaskoronájának nevezett történelmi nagyregények sorozata. Maga Gárdonyi a „legkedvesebb” *A láthatatlan ember* és a „legszebb” *Isten rabjai* mellett az *Egri csillagokat* ítélte a „legjobb” alkotásának. Mint tudjuk, 2005-ben „A Nagy Könyv” szavazáson ez a regény lett az olvasók által legkedveltebb szépirodalmi alkotás. Napjainkig mintegy húsz nyelvre fordították le, idén törökül is megjelent. 5. Életének utolsó 15 évében hűség társra talált a nálánál húsz évvel fiatalabb tanítónő, Mátékovics Józsefné Tóth Ilona személyében. Mila, ahogy az író nevezte, haláláig hű lelki társa, betegségében gondozója volt. Mila alakja megjelenik az *Isten rabjaiban*, az *Ida regényében*, de a *Hosszúhajú veszedelem* című elbeszéléskötetben is felbukkan. 6. Gárdonyi Géza holttestét 1922. november 1-jén az egri Líceum dísztermében bronzkoporsóban ravatalozták fel. Az érsekkel az élen huszonnégy pap temette, és tiszteletére a város minden templomtornyában megkondultak a harangok. Kosztolányi Dezső gyászbeszéde után a számára oly kedves egri várban, a Bebek-bástyán helyezték örök nyugalomra.

A 150 éve Egerben született barát és pályatárs, Bródy Sándor szokatlanul terjedelmes nekrológban búcsúzott a nagy írótól. A *Gárdonyi Géza* című írás méltán tekinthető a 20. századi magyar esszéirodalom egyik ékkövének. Néhány szövegrészt idézek belőle: „Áhítat fog el, csak szavam nincs, sírni is tudnék, csak könnyem nincs. De vízióm van, látom a menetet, és őt, a barátomat, legfőképpen meggyötört testét.(...) A magam fáradt hangján elrecitálom: a kovács (majd falusi masiniszta) fia kántortanító lett. Sokat küzdött aztán, hogy valami más formába változzon át: író, sőt újságíró lett. A kezdet kezdetétől ismertem és nagyon megszerettem, még a tökéletlenségeit is. Mind magasabbra nőtt, és mind terebélyesebb lett az élete fája, mind mélyebbre eresztette gyökereit a földbe. (...) És nem tudom elfelejteni a magacsínálta sírfömlírását: 'Csak a teste!' Ő valóban könnyen tudott tőle elválni, erősen spiritualista, sőt spiritiszta volt. (...) Olyan gyöngéd lény volt, amilyen csak egy finom poéta lehet. (...) Petőfi, ha megöregedett volna, azt hiszem, olyan lett volna, mint ő. (...) A legtöbb magyar szót tudta mindnyájunk között, a pompás és erős nyelv a vérvé vált.”

Legvégül a magyarságban és emberségben Gárdonyival mélységesen rokon Móra Ferenc *Élőfa ünnepén* című írását idézem: „Inkább mondom Gárdonyit a magyar élet élőfájának, mert az az élőfa, amire én gondolok, többet jelent a csillagoknál. Mert idelelt van, köztünk, mindnyájunknak elérhetően, akik szépségek éhesei és enyhülések szomjasai vagyunk.”

(Elhangzott a Tokaji Írótáborban 2013. augusztus 16-án, Gárdonyi Géza emléktáblájának avatásán)